

Zase se bude mluvit samopalem

Vystudoval sice biologii, a přednáší dokonce na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity, přesto je prof. RNDr. STANISLAV KOMÁREK (60) považován spíše za filosofa. Autor dvou desítek odborných knih a tří románů totiž rád zkoumá vztahy mezi přírodou a společností. Jeden z jeho titulů nese název Evropa na rozcestí. „Původně se to mělo jmenovat Evropa na scestí,“ netají se svojí skepsí ohledně směřování západní civilizace, „ale chtěl jsem tomu dát trochu optimističtější nádech.“

■ **V jednom ze svých esejů popisujete, že Evropané jsou stále více ateističtí. Dá se říct, že Češi v tomhle ohledu hráli prim a teď nás ostatní dotahují na čele pelotonu?**

Češi nejsou ani tak bezbožníci, jsou spíše kačírů či hledačů. Jsou sice neorganizovaní, ale o to více zanícení. Řekněme si, že ezoterismus rozličných podob je svého druhu náboženství. A ten v Čechách vždy velmi letěl. Ono se nemusíme bavit jen o ezoterismu. Třeba takový komunismus byl jednoznačně formou jakéhosi sekulárního náboženství (*sekulární znamená světský ve smyslu protikladu ke všemu nadpozemskému a náboženskému, pozn. red.*). Jako náboženské lze v podstatě označit jakékoli přesvědčení, které není bezprostředně měřitelné a ověřitelné. Je jedno jestli mluvíme o převtělování, zmrtvýchvstání, nebo konečném vítězství dělnické třídy.

■ **Ptal jsem se proto, že prý podle dotazníků 50 procent vašich studentů odpovědělo, že věří v převtělování.**

▼ **Muslimští přistěhovalci před křesťanským kostelem v Paříži. Migrantům je vytýkáno, že nesdílejí stejné hodnoty jako Evropané. „A proč by měli?“ ptá se provokativně profesor Komárek, „aby dopadli stejně, jako Evropané?“**

Nikoli padesát, ale dokonce šedesát procent z nich věří na stěhování duší.

■ **Takže buddhismus naší evropské společnosti konvenuje mnohem více, než bychom čekali? Pořád čtu o lidech, kteří se vydali hledat vnitřní klid do nějakého zapadlého kláštera v Indii, oproti tomu se nikdo nechce, že byl třeba na pouti v Lurdech.**

A přitom se dá říct, že buddhismus je v něčem v podstatě nepřátelský k životu, protože konečně vyvanutí, tedy nebytí, má za lepší než reinkarnaci (*převtělení, pozn. red.*). Dokonce považuje nerozmnožování za lepší než rozmnožování. Samozřejmě se to ovšem netýká buddhistických laiků. Buddhističtí mniši měli ale třeba zakázáno i zemědělství, nejen proto, aby nepřerývali žízály, ale především proto, že to podporuje rozmnožování života. Možná tenhle aspekt je důležitý i pro Evropu a Evropany, kteří se tak málo množí.

■ **Demografická křivka je neúprosná. Jsme opravdu předurčení být nahrazení?**

Evropa se mění a v podstatě se už dávno změnila ve skanzen. Je samozřejmě dobře, že po pekle obou světových válek Evropa rezignovala na militarismus, ale ona už dneska rezignovala na jakoukoli obranu. Je trochu smutné, že by z vlastních zdrojů už asi nebyla schopna se jakýmkoli způsobem bránit. Co je ale důležitější, že už ani není schopna se z vlastních sil sama obnovovat, rozmnožovat. Jistě, je možné přijímat migranty a já jsem býval kdysi také migrant, a proto tu problematiku znám na vlastní kůži (*roku 1983 emigroval do Rakouska, vrátil se po listopadu 1989, pozn. red.*). Pak ale těžko mohou Evropané migrantům zazlívat, že nesdílejí jejich hodnoty. Proč by měli? Aby dopadli stejně?

„Komunismus byl formou sekulárního náboženství.“

■ **To je dost provokativní myšlenka. Lidem, přicházejícím z jiného kulturního a geopolitického okruhu naopak říkáme, aby se asimilovali. Přijali právní řád, zvyklosti a kulturu země, kam směřují.**

Chtějí-li tu zůstat, proč by to navenek nepřijali? Proč ty zvyklosti ale dodržet? Ale jde o něco jiného, už naše dělení migrantů na politické a ekonomické je asi stejné jako dělení lidí na tlusté a hubené. V zásadě totiž nemá smysl.

■ **Žijeme v době největšího blahobytu. Proč nás sužují myšlenky na to, co bude dál?**

Neustále se bojíme, že o to přijdeme. Taky toho máme tolik, že obava je svým způsobem oprávněná. Musíme si uvědomit, že žijeme asi v nejméně násilné společnosti, která kdy byla. Řekněme, že staré rakouské mocnářství, třeba ještě v roce 1910 bylo nepochybně právním státem. Nebylo možné někoho bez naléhavého důvodu zavřít, mučit, nebo mu vyvlastnit majetek. Každý měl nárok na řádný soudní proces. Takže ta země byla zdánlivě velmi podobná tomu, co známe dnes, přitom byla v dnešních měřítkách nesrovnatelně brutálnější. Rodiče mlátili děti, manželé manželky, učitelé žáky, poddůstojníci vojáky, vozkové koně, děcka trhala nožičky broukům. Tohle všechno by už dnes bylo naprosto nepřijatelné. Snažíme se násilí vymazat. Dnes naopak vidíme tendence upravovat dětem Grimmovy pohádky,

▲ **Moderní společnost dnes dokonce přepisuje i tradiční pohádky - snaží se před dětmi násilí vymazat. „Vidíme tendence upravovat dětem i Grimmovy pohádky, protože momenty, kdy vlk žere Karkulku a babičku jsou příliš drastické,“ kroutí hlavou filosof Komárek.**

ky, protože momenty, kdy vlk žere Karkulku a babičku jsou asi příliš drastické. Proboha, navíc pak vlka rozříznou bez anestezie, a to už vůbec nezmiňuji, že vlk je dnes přísně chráněné zvíře! Shrnutí, jsme prostě ve zvláštní situaci, kdy jakoby přepisujeme celou naši tradici. To je vždy znepokojivé.

■ **Šokoval mě jiný příklad. Při soudu s neonacisty, kteří měli v Německu na svědomí smrt tureckých přistěhovalců, požadoval turecký velvyslanec, aby byl ze soudní síně odstraněn kříž. Vyhověli mu a symbol odstranili.**

Na vlastní tradice a symboly jsme naplivali už mnohokrát. Důležité je si uvědomit, že architektura společnosti dnešní Evropy počítá pouze s lidským rozumem a nikoli s lidskou emocionalitou. Přitom emocionalita není něco, co by bylo primárně od dábla. Jsme jí evolučně vybaveni a ona nám k leccemu slouží. Dám vám příklad. Kdyby sverpý nepřítel vypaloval Svatovítskou katedrálu, tak by ji možná šel někdo bránit. Pokud by ale vypaloval úřad pro normalizaci, nešla by zajisté živá duše.

■ **Celkově dost lidí vnímá EU, respektive europarlament a Evropskou komisi jako orgány, které se zabývají více zakřivením banánů než bytostnými otázkami kontinentu. Velice nízká účast při eurovolbách leccos naznačuje, ne? Jinak. Poznali bychom vrcholné činovníky EU, kdyby šli po Václavském náměstí? Obávám se, že nikoli. Ta věc je, řekl bych, povážlivá. Předtím Evropu sjednocovalo třeba právě křesťanství, nyní to tak být nesmí. Jak vidíme, nesmí to tak být ani symbolicky v soudní síni.**

■ **Francouzský spisovatel Michel Houellebecq ve svém provokativním románu Podvolení vykresluje představu, jak ve Francii po zvolení muslimského prezidenta většinová společnost přijme nová pravidla hry a života. Máte podobnou vizi?**

Islám tu pravděpodobně jednoho dne bude. A jak to bude vypadat? Konec konců chceli člověk vidět nějakou umírněně islámskou zemi, může se podívat třeba do Turecka. Máme tendenci si tyto končiny demonizovat. Islámská současná společnost je samozřejmě v něčem jiná, než naše evropská. Leccos napoví, že v islámském letopočtu je nyní rok 1440, to náboženství je celkově mladší a taky v něčem dynamičtější. Když se podíváte na pohanství, předkřesťanské kultury, tak jsme je taky museli nějakým způsobem oželeť. My jsme ho tedy spíše zamíchali do křesťanství. Kdyby měl běžný křesťanství nepraktikující Čech popsat zvyky

„Evropa není schopna sama se obnovovat.“

▲ **Tradiční evropské symboly jako je třeba křesťanský kříž z veřejného prostoru mizí. Mnohdy je takový krok i posvěcen oficiálními institucemi. Snímek je z kostela sv. Kunhuty v Novém městě na Moravě.**

na největší církevní svátky, jmenoval by na Mikuláše obcházení čertů v domácnostech, o Vánocích nepochybně kapra a vánoční stromeček, na Velikonoce pak barvení kraslic, pletení pomlázek a koledování. Ani jedno z toho není zvyk křesťanský, ale je nějakým způsobem přilepený na novou tradici. Takže když zmiňujete Houellebecqa, tak by se i v případě islámu v některých věcech tolik zase zřejmě nezměnilo.

■ **Není to znepokojivé?**

Za znepokojivější mám to, že v islámských kruzích je poměrně velký vzestup islámu radikálního, řekněme salafismu, fundamentalismu (*salafismus je považován za nebezpečnou ideologii vedoucí k potlačení práv a svobod nevěřících, protože jeho cílem je nastolení teokratické diktatury, pozn. red.*). Je to proces trochu podobný nástupu protestantsmu v Evropě, tendence oddělit se od všech tradic, které bezprostředně nesouvisí s tradicí Koránu nebo zvyků popsanych v Sunně (*soubor výroků a činů Mohameda od té doby, kdy se ve svých čtyřiceti letech stal prorokem, pozn. red.*).

■ **V roce 2015 jste publikoval poněkud provokativní knihu Evropa na rozcestí, kde rozebíráte možnosti dalšího vývoje na starém kontinentu. Vedle islámské výzvy popisujete i možnou čínskou a indickou. Co se za tři roky změnilo?**

Ono se to původně mělo jmenovat Evropa na scestí, ale chtěl jsem tomu dát trochu optimističtější nádech. Vždy je otázka in-

terpretace, zda je láhev poloplná nebo poprázdná, nebo jak se cesty v šeru klikatí. Těch možností zase tolik není. Je dobře zmínit, že po vymizení víry v Boha, nebo nějakou formu Prozřetelnosti už lidem zbývá pouze strach z toho, co vlastně přijde. Lze vlastně čekat už pouze pohromy. To je mimochodem něco, co islám nezná. A k vaší otázce, vlastně všechny varianty jsou v zásadě otevřené. Máme představu, že máme budoucnost ve svých rukou, ale skutečnost prostě nemá něco jako ústřední výbor, který by všechno řídil. Připomenu třeba středověk, který nebyl ani tak „temný“, jak jej prezentovalo osvícenství, ale prostě výrazně jiný. Ke středověku patřila už zmíněná intenzivní víra v metafyzický rozvrh světa a absence neustálých obav z budoucnosti, samozřejmě chápání vlastního údělu i potřeby zařadit se do společnosti, též menší obavy o vlastní život a ochota angažovat se v nějakém lokálním boji. Pokud v Evropě nedojde k nějaké renesanci porodnosti a místní religiozity z vlastních sil, a máloco tomu nasvědčuje, je změna dosti jistá.

■ **Ríká se, že modlou dnešní společnosti jsou konzum a peníze - mít lepší byt, bazén, auto... Je v tom ohrožení?**

Potíží současného světa je to, že peněz není málo, ale je jich naopak příliš. Když si vzpomenu na vlastní dětství v malé místnosti v kardašověckém domku, kde jsem bydlel s rodiči, a dnes to ukazují studentům, tak

▲ **Jaká je populační „nosnost“ planety? Kdybychom jedli méně masa, mohl by to být i dvojnásobek (nyní je na Zemi přes 7 miliard lidí). Je otázka, na jak dlouho by to vystačilo!**

jsou naprosto v šoku. Kdybych do té místnosti dnes zavíral kozu, tak mě spolek pro ochranu zvířat zažaluje pro týrání. Tenkrát se to ale mělo za zcela adekvátní byt pro tříčlennou rodinu a nemůžu říct, že bych tím nějakým podstatným způsobem utrpěl. Ale abych řekl něco optimistického. Jde o úhel pohledu. Když by dnes hodnotili dobu prvních křesťanů environmentalisté (*obhájci zacho-*

„**Když zmizí víra v Boha, zbývá jen strach, co přijde.**“

vání, obnovy a zlepšení přírodního prostředí, pozn. red.), tak by museli říct, že to bylo super. Všechny potraviny měli bio, tak proč se báli nějakého nesmyslného trestu shůry. Lidé prostě v každé době měli dojem, že je přelomová, že zažívají konec starých časů.

▲ **Eusocialita je takové společenské uspořádání, kdy v jednom hnízdě žije ve vzájemné pospolitosti a spolupráci velké množství jedinců téhož druhu. To se člověku příliš nedaří. „Zdá se, že za určitých okolností socialismus skutečně funguje. Karel Marx jenom pracoval se špatným živočišným druhem,“ poznamenali vtipně autoři knihy o sociálně velice úspěšném druhu Cesta k mravencům Bert Hölldobler a Edward Wilson.**

■ **Mluvíte o tom, že jsme změkčili a násilí z našich životů vymizelo. Co s tím?**

Samozřejmě je velký rozdíl mezi chlapci, kteří vyrostli na káhirských předměstích, kde byly dejme tomu podobné podmínky jako v roce 1900 na pražských předměstích a našimi chlapci, jež vyrostli u počítačů a rodiče je na rozmanité kroužky vozí autem. Takoví chlapci se většinou mohou bránit jen mačkáním nějakých knoflíků, protože přímou konfrontaci by asi nevydrželi. Ale i ty knoflíky mohou být účinné. Jiný problém ovšem je, že stále hůře snášíme autoritu nějakého živého člověka. Byli bychom zřejmě nejraději, kdyby nám všechno rozhodoval počítač, nebo něco jiného neživého, třeba „finanční toky“. To je velký rozdíl oproti minulosti ve většině lidských společností, kde fungoval člověk vybavený autoritou. Ve všech našich státech vnímám to, že jsou sice političtí představitelé zvoleni, pak je ale lidé až do konce jejich kariéry poplívávají. Naiva by věřil, že pokud bude mít člověk možnost volit, takže ty co zvolí bude chválit. Kupodivu tomu tak není. To je také důvod proč v politice mohou obstát jen zdaleka nejtvrďší náture, já bych tohle nevydržel ani pět minut.

■ **V jednom článku ironicky popisujete Francii zmitanou občanskou válkou a české dobrovolníky, kteří potom v Nuslích předvádějí, jak hrdinně bojovali s islámem.**

Víte oni intelektuálové, a já se z toho vůbec nevyjímám, podléhají pověře, že když něco někam napíšu, že se tím něco změní. Většinou to tak není. Říkám to proto, že naši dobu provází jedna velmi důležitá věc. Neuvěřitelným způsobem jsme devalvovali slova, dříve něco opravdu cenného, nedostatkového. Nyní je to přesně naopak. Žijeme v době inflace slova, údajně každé dva roky vznikne tolik slov, jako se jich odchovalo do té doby v celé historii. Já na tom participuji a každý rok vydávám jednu nebo dvě knihy, samozřejmě ovšem vím, že skutečný mudrc mlčí a žije skryt. Možná, že přijde doba, že

to skutečně důležité se bude jenom tiše šepetat učedníkům do ucha. Takových dob už bylo ostatně mnoho. Třeba alchymisté svoje výsledky tajili, nikoli publikovali. Dnes jde každý se vším na trh, a tak se dočtete, jak to vidí Bohumil Vaňous z Dolní Lhoty.

■ **Také si lidé ve veřejném prostoru slovy více ubližují, než dříve, nemáte ten dojem?**

V tradiční společnosti se mnohem více tresťaly urážky a pomluvy. To je něco, co u nás téměř vymizelo. Slova mají nižší cenu a bojím se, že jednoho dne se zase bude mluvit samopalem. Ale vždy si kladu otázku, jestli ta záplava agresivity, kterou na internetu vidíme, je schopná reálné násilí nahradit. Nemám na to jednoznačnou odpověď. Sedmdesát let míru samo o sobě hraničí s velkým divem. Pokud by dneska nějaká válka byla, tak předpokládám, že by to byla válka občanská, nikoli tak obrovská jako ty dvě velké poslední. Mohla by ale být dlouhá a trvat léta. Nechci ovšem malovat čerty na zeď.

■ **Jste vystudovaný filozof, ale také biolog. Dočetl jsem se, že jste velkým obdivovatelem mravenčího společenství, superorganismu. Podobně fungují i včely. Spolupráce, koexistence. Nemusíme se opět změnit ve zvířata, abychom přežili?**

Domnívám se, že ne. Třeba ten mravenčí nebo včelí model se samozřejmě nedá na lidi přenášet. Jednak se mnohem více řídí instinktem než my a krom toho jsou všechny dělnice sestry – potomkyně jedné královny. Takovou my nemáme a u savců existuje jeden jediný druh, který je takzvané eu-

sociální (*společenské uspořádání, kdy jedinci jednoho druhu žijí v naprosté vzájemné pospolitosti a spolupráci, pozn. red.*). To je africký hlodavec rypoš lysý, jehož kolonie mají krále a královnu i dělníky, které snášejí potravu a hrabou ty odzemní chodbičky. Člo-

„**Peněz není málo, ale naopak příliš. To je problém.**“

věk má k eusocialitě daleko, je spíše zvláštní, že lidé dokážou fungovat v tak obrovských společenstvích, jakým je například Tokio (38 milionů obyvatel) nebo Mexico city (21 milionů). Jde o neuvěřitelné nakupení lidí, je div, že se nesežerou.

■ **Máme vůbec šanci na přežití na této planetě v globálnějších měřítku? Samočisticí mechanismus velkých pandemií a válek zřejmě nefunguje...**

Je otázka, kolik by byla celková lidská nosnost planety. Ono by se uživilo více lidí, kdybychom jedli mnohem méně masa nebo ho z jídelníčků úplně vypustili. To by se rázem mohlo uživit šestnáct miliard a problém by se odsouval. Na jak dlouho, je ale otázka.

■ **Co vás osobně táhlo překročit horizont přírodních věd a vrhnout se na filozofii?**

My lidé jsme živé bytosti. Vůbec nechápu, že by to mohl někdo chtít rozmotávat z jiného konce. Do dneška přežívá descartovská představa, že na jedné straně je svět svobod-

ného lidského ducha (humanitní vědy) a na straně druhé holá přírodní nutnost (exaktní vědy). Je dobře vědět, že takový ten „biologistní“ pohled na člověka, který říká, že není nic jiného než zvíře, je věc chybná.

■ **Proč?**

Člověk je živočich velmi zvláštní. Giboni nechodí na oběd do restaurace Akropolis, jako my dva nyní. Ale kdyby snad i chodili, tak by tam rozhodně nenahrávali žádný rozhovor o budoucnosti a možnostech světového gibonstva. Giboni se jen tak „giboní“ v korunách stromů. Jsou šťastnější než my? Těžko říct. Nikdo jim nevidí do hlavy. Ale vypadají spokojeně.

■ **Zásadní atribut, který nás od zvířete odlišuje, je vědomí nevyhnutelné smrti, ne?**

To je otázka. Sice se to říká, ale když vidí člověk vepře, jak se vzpouzí, když ho chtějí vléct na jatka, tak si klade otázku, jestli je to dobrý rozlišovací znak. A naopak, řada lidí na smrt nemyslí, slovní obrat „zapomněl jsme na to jako na smrt“ není náhodný. V naší společnosti se tohle má obecně za krajně nevhodné téma. Když jsem si pronajal v Kardašově Řečici hrob, tak na mě kamarádi koukali jako na podivína. Proč bych si ho ale nepronajal? Budu ho jednou potřebovat, dříve či později. Mám tam pěkné místočko u jižní zdi s výhledem do kraje. A jistě uznáte, že ze smrtelné postele už by se mi to špatně organizovalo.

Josef Hympl

Stanislav Komárek je biolog, filozof a spisovatel, profesor oboru Filosofie a dějiny přírodních věd na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Autor inspirativních, provokativních a velice originálních tezí získal v roce 2006 Cenu Toma Stopparda za esejistiku (na snímku křest knihy Ochlupení bližní). „Žijeme v době inflace slova,“ říká, „a já na tom participuji. Každý rok vydávám jednu nebo dvě knihy, samozřejmě ovšem vím, že skutečný mudrc mlčí a žije skryt.“

